

El patrimoni musical a Catalunya

JOANA CRESPI*

Resum: En general hi ha un gran desconeixement dels fons i els recursos musicals que es troben a Catalunya. A partir d'un treball dels musicòlegs M. Ester i Josep M. Vilar, es fa una anàlisi del patrimoni musical: procedència, tipus, ubicació, conservació, accessibilitat. Hi ha també un llistat d'institucions que conserven patrimoni musical així com una breu descripció dels centres i continguts més importants.

Quan varen encarregar-me aquest article, d'entrada vaig pensar que, una vegada més, tornaria a explicar variacions sobre un tema —per parlar en termes musicals— que no interessa a gaire gent en general, ni a la professió en particular. Això va ser una reacció momentània, reflexa, diria jo.

Tot seguit vaig pensar que tanmateix la música, avui, ha esdevingut un fenomen sociològic de tal magnitud que atrapa la majoria de la gent. La música és la més democràtica de les arts perquè és a l'abast de tothom, ens acompanya tot-hora i amb motiu de qualsevol avinentesa; així doncs, ¿per què no hauria d'interessar a un col·lectiu que sempre ha estat sensible a melodies i harmonies? Per què no hauria d'interessar saber on és la nostra música i en quines condicions es troba? Aquesta idea m'ha motivat —i molt— a presentar una panoràmica general de l'estat de la documentació vist, naturalment, des del punt de vista teòric. No hem d'oblidar mai que la finalitat de la música és la seva pràctica sense la qual no té gaire sentit; però, per això, per portar a terme aquesta pràctica, hem de tenir el suport de l'escriptura musical, de la documentació que en parla o de la tradició vocal o instrumental i hem de saber on podem localitzar-la, quina accessibilitat té, com cal conservar-la i, sobretot, difondre-la.

Tot i aquest interès que suscita la música, encara ara és molt gran el desconeixement que tenim dels fons i els recursos musicals que es troben a Catalunya. Per començar a parlar de fons històrics —jo em referiré únicament a documents, sigui quin sigui el seu suport— parteixo d'uns treballs que els mu-

* Vicepresidenta d'AEDOM (Asociación Española de Documentación Musical)
Article rebut la tardor de 1995

sicòlegs M. A. Ester i Josep M. Vilar¹ portaren a terme entre els anys 1984 i 1991. Els subscric de dalt a baix i, al meu entendre, els resultats obtinguts han obert noves vies de recerca en aquest camp que, tal com diuen els seus autors, "... tal vegada havia quedat aturat per criteris estètics i no patrimonials". Els objectius que es varen marcar els autors són els següents: trobar on poder localitzar nous arxius musicals (inclouen arxius, biblioteques, centres de documentació, museus); consultar-los "in situ"; confeccionar un mapa i un cens dels centres on hi hagués documentació musical arreu de les comarques catalanes; donar-los a conèixer a través de breus descripcions i publicar un llistat dels autors dels quals es conserva música manuscrita. El que pretenien era fer-se una idea de conjunt prou àmplia per descriure cada centre segons una sèrie d'aspectes (geografia, cronologia, procedència dels fons, tipus de centre, suport dels materials, autors i gèneres) i, a partir d'aquí, establir unes prioritats de recuperació del patrimoni.

Els fons patrimonials

La major part del patrimoni musical català escrit es troba al Principat. Això mateix passa amb el patrimoni sonor (suport cilindres, discs, cintes i vídeos), el patrimoni organològic (instruments) i el patrimoni tradicional (cants, balls i danses populars).

Quan parlem de patrimoni musical escrit ens referim als materials en suport físic pergamí, paper manuscrit o imprès en notació musical, que, cronològicament, podem datar des de l'edat mitjana fins avui. S'hi inclouen els nous sistemes de reprografia dels originals (microfilms, fotografies, fotocòpies) o qualsevol altre sistema que permeti reproduir aquest tipus de documentació. També ens ocupem de la literatura musical (monografies de o sobre música, tractats teòrics, revistes, retalls de diaris, cartells i programes de mà de concerts, dibuixos, pintures i fotografies, etc.)

Per fons musical entenem el conjunt de material recollit en funció de l'activitat musical d'un centre o entitat (civil o religiós), d'un professional de la música (compositor, intèrpret, estudiós) o d'un col·leccionista afeccionat a la música en les vessants que siguin.

Els fons documentals escrits es podrien dividir en tres blocs: pergamins medievals, manuscrits que abasten fins al segle XX i impresos. Aquests fons inclouen sovint altres tipus de material com ara programes de mà, cartells, goigs, targes

1. Aquests treballs es publicaren amb els títols "Arxius musicals a Catalunya" (*Revista musical catalana* entre el número 41, 1988, i el número 72, 1990), "Una aproximació als fons de manuscrits musicals a Catalunya" (*Anuario musical* números 42, 1987, 44, 1989, 46, 1991); "Els fons musicals a Catalunya: un patrimoni a revalorar" (*Lligall: revista catalana d'arxivística*, 5, 1992).

publicitàries de grups musicals, contractes i permisos, arxius administratius i estendards d'antigues societats corals, medalles i guardons obtinguts per aquestes, instruments, escultures i quadres d'organografia musical, dibuixos, fotografies i caricatures de músics, cartes, premsa, revistes generals i especialitzades, retalls de premsa i de revistes, i, moltes vegades, discs i cintes. La majoria del repertori és format per música religiosa, amb predomini de la música vocal, tot i que hi ha excepcions amb obres de música orquestral, de tecla, per a banda, per a orquestrina, per a cobla. Per autors, es troba una majoria d'autors catalans i entre els estrangers Bach, Händel, Mozart, Schumann, Haydn, Pleyel. Entre els d'òpera —és notable el nombre de fragments d'arranjaments per a òpera que s'han trobat— predominen els italians: Campanello, Cimarosa, Donizetti, Fioravanti, Galuppi, Guglielmi, Martini, Puccini, Rossini, Verdi.

Els fons són nombrosos i es troben repartits arreu de les comarques catalanes. Cal, però, no oblidar la localització de material musical català també a la resta d'Espanya, Europa, els EUA i Iberoamèrica. El marc geogràfic de localització comporta una tasca d'informació i recuperació tant a l'interior com a l'exterior del Principat. Les vies de localització del nostre passat musical són els grans diccionaris, els catàlegs de les grans biblioteques espanyoles, europees i americanes, els arxius privats i els llocs del món on treballaren els músics catalans.

La documentació té procedència diversa però, bàsicament, hem de pensar en la música escrita que generava la vida interna de la capella musical i en les donacions que provenen de músics vinculats a l'organització musical eclesiàstica: mestres de capella, instrumentistes, cantors, etc., així com les que foren propietat de músics, estudiosos o col·leccionistes dels respectius indrets, que, per les raons que fos, han estat dipositades en els arxius.

En gran part són materials desconeguts i en un estat de processament i conservació bastant penós. L'accessibilitat de la documentació és molt variada: des d'aquells fons dels quals M. A. Ester i J. M. Vilar han elaborat catàlegs (Històric i de la Seu de Manresa, Seu d'Urgell, La Geltrú, El Pi), a d'altres que resten totalment desordenats (Igualada, Tàrraga), o bé d'altres que tenen algun tipus d'ordenació (Olot), però dels quals no existeix llistat o inventari que els faci consultables. N'hi ha uns quants en què la catalogació sistemàtica s'ha començat recentment. Els inventaris i catàlegs que en donen notícies són molt escassos. Els centres que tenen catàlegs publicats són: la Biblioteca de Catalunya, la Biblioteca Universitària de Barcelona, l'Arxiu de la Corona d'Aragó, la Catedral de Lleida i la Seu de Manresa. L'Abadia de Montserrat, l'Arxiu de l'Orfeó Català, la Catedral de Girona i la Biblioteca del Conservatori Superior Municipal de Barcelona, tenen els seus propis fitxers. El Centre de Documentació Musical de la Generalitat i l'Institut de Documentació "Josep Ricart i Matas" que depèn de la UAB, tenen un llibre de registre on figura assenyalat tot el material. El Museu de la Música de Barcelona, que depèn de l'Ajuntament, l'únic centre per a l'estudi del patrimoni organològic, ha publicat també el seu catàleg.

Els centres patrimonials

Les catedrals, els monestirs, les parròquies i els convents formen un conjunt de centres que, depenents de l'Església, conserven tant fons musical com documentació historicomusical. Aquests centres tenien la seva pròpia capella de música, més o menys nombrosa segons les possibilitats de cadascuna i la formava el mestre de capella, l'organista, els cantors i els ministrils amb la funció d'ensenyar i de difondre la música que allà es componia –sense deixar de banda la música d'altres indrets. La majoria d'arxius eclesiàstics reuneix documentació a partir de la segona meitat del segle XVIII fins a la Guerra Civil de 1936. Pocs són els arxius que tenen documentació del segle XVII i primera meitat del XVIII (Seu d'Urgell, Canet de Mar, Vilafranca, Seu de Manresa). De documentació medieval, en trobem als arxius capitulars de Girona, Lleida, Tarragona i Tortosa.

La cort i la noblesa eren els centres civils on, a més de música religiosa, es feia música profana instrumental i vocal. Fins ara, desgraciadament, no tenim cap notícia d'aquesta mena d'activitat a Catalunya. A mitjan segle passat, l'aparició de conservatoris, escoles de música, societats corals, societats de concerts, agrupacions orquestrals, agrupacions sardanístiques, teatres d'òpera, etc., canalitza l'activitat musical de la burgesia amb repertori d'òpera, música simfònica, de saló, de ball, per a cobla i cant coral. Els arxius civils són els que actualment custodien aquest tipus de música que abasta, sobretot, des del segle XIX en endavant. Música del segle XVII la trobem al Museu de la Música de Barcelona; la música medieval la trobem també a Barcelona (Arxiu de la Corona d'Aragó, Orfeó Català, Biblioteca Universitària, Biblioteca de Catalunya).

La titularitat dels centres que custodien els fons és variada: eclesiàstica, municipal, provincial, autonòmica, estatal, universitària, consorci, patronat, entitats privades, fons particulars. Per tal de donar una idea geogràfica més clara, he confeccionat un llistat de centres de fora de Barcelona, a partir sempre del treball de M. A. Ester i J. M. Vilar, on podem trobar els fons musicals més importants:

Arxius

Històrics:	Cardona, Cervera, Igualada, Manresa, Palafrugell, Puigcerdà, Reus, Sabadell, Tàrraga, Valls.
Parroquials:	Caçà de la Selva, Canet de Mar, Castelló d'Empúries, Cornudella, Esparreguera, Olot, Reus, Santa Pau, Terrassa, Vilanova i la Geltrú.
Catedralicis:	Girona, Lleida, Tarragona, Tortosa.
Monacals:	Montserrat, Sant Joan de les Abadesses.
Orfeons:	Balaguer, Manresa.
Particulars:	Esparreguera, Manresa, Pobla de Lillet, Sant Julià de Vilatorça, Sant Llorenç de Morunys.
Museus:	Ripoll, Sallent, Sitges, Vendrell, Vilafranca del Penedès.

Els centres més importants quant a documentació musical de Barcelona ciutat, són els següents:

- Arxius:** Arxiu de la Corona D'Aragó, Arxiu de la Parròquia del Pi, Arxiu de l'Escola Pia de Catalunya, Arxiu de l'Orfeó Català, Arxiu dels Carmelites Descalços de Catalunya i Balears, Arxiu dels Caputxins de Sarrià, Arxiu Històric dels Franciscans de Catalunya, Arxiu del Gran Teatre del Liceu.
- Biblioteques:** Biblioteca de Catalunya, Biblioteca de la Universitat de Barcelona, Biblioteca del Conservatori Superior Municipal.
- Centres de Documentació:** Centre de Documentació de Cultura Tradicional, Centre de Documentació Musical de la Generalitat, Institut de Documentació i d'Investigació Musicològiques "Josep Ricart i Matas", UEI de Musicologia del CSIC (antic Instituto Español de Musicología), Taller de Músics (per a jazz, pop, rock, flamenc...).
- Hemeroteques:** Institut Municipal d'Història.

Per donar una idea de quin mena de fons musicals es conserven, aprofundirem en alguns dels més importants: l'arxiu del Monestir de Santa Maria de Montserrat, l'arxiu de l'Orfeó Català i el Departament de Música de la Biblioteca de Catalunya.

Començarem pel més antic de tots, l'arxiu del Monestir de Santa Maria de Montserrat. Aquest centre fou, des de l'edat mitjana, un focus musical de primeríssim ordre. La presència d'Infants de Chor en una època remota, almenys al segle XIV, palesa el conreu de la música al santuari, però és a partir dels segles XVI a XVIII que es pot parlar d'una escola musical montserratina. Durant tres segles, mestres formats a la mateixa escola se succeïren sense intermitències en la direcció de la Capella de música, i no només s'encarregaven de l'educació musical dels escolans i la direcció de la Capella sinó que també escrivien composicions de música sagrada i profana. Malauradament, la major part de l'arxiu musical va desaparèixer durant les guerres napoleòniques. Actualment és ric en llibres de cor dels segles XI a XV amb notació aquitana, catalana i germànica; manuscrits de polifonia dels segles XIV al XVIII (entre altres, el famosíssim *Llibre Vermell* i obres de compositors flamencs, espanyols i italians); manuscrits de música per a tecla i obres teòriques. No és un arxiu tancat, es nodreix principalment de donatius de compositors i exescolans, la qual cosa fa que tingui també fons de músics actuals.

L'arxiu de l'Orfeó Català, creat l'any 1891, és l'arxiu privat de la societat coral. La col·lecció de documents és bastant tancada, no es fan compres ni hi ha donatius; comprèn des de polifonia de l'*Ars Antiqua* i l'*Ars Nova* (segles XIII–XIV), manuscrits de polifonia dels segles XV–XVIII, obres impreses i teòriques i també manuscrits de compositors del segle XX com ara Albéniz, Granados, Vives, etc.

El Departament de Música de la Biblioteca de Catalunya va ser creat l'any 1917 a iniciativa del compositor i musicòleg Felip Pedrell (1841–1922), un dels fundadors dels estudis històrics de la música espanyola. Pedrell va donar el seu ric arxiu musical amb la condició que es creés un departament pròpiament de música dins la Biblioteca de Catalunya. Un cop acceptada la proposta, els fons fundacionals es constituïren amb el llegat Pedrell², al qual s'afegí la col·lecció del bibliòfil i compositor de Girona Joan Carreras Dagas³. Les sèries documentals comprenen les col·leccions següents:

- a/ Manuscrits musicals des del segle X fins al XX (còdex fragmentaris, antifonaris, graduals, processionaris –*Graduale* del segle XII amb notació aquitana, *Antiphonarium Barcinoniense* del segle XIII també amb notació aquitana, *Troparium–Prosarium Gerundense*, del segle XV– tractats teòrics, polifonia de l'*Ars Antiqua* i de l'*Ars Nova*, polifonia religiosa i profana dels segles XV i XVI de la Cort dels Reis Catòlics, composicions del barroc català, música de tecla dels segles XVII i XVIII, composicions del segle XVIII de totes les catedrals catalanes i compositors catalans, així com d'altres espanyols; oratoris, òperes, col·leccions de danses del segle XVIII; composicions originals de compositors catalans dels segles XIX i XX (Vives, Albéniz...), col·lecció de cartes i autògrafs de músics, compositors, intèrprets, musicòlegs...)
- b/ Impresos i partitures musicals, tractats, consuetes, primeres edicions; sèries històriques, Monumenta, Opera Omnia dels grans compositors. En aquest apartat incloem el Dipòsit Legal de la música impresa que rebem des de l'any 1981.
- c/ Monografies musicals: edicions musicològiques, repertoris nacionals i internacionals de partitures, escrits i biografies de músics, assaigs, enciclopèdies, diccionaris i bibliografies especialitzades, monografies de crítica i d'estètica musical, de gèneres, de formes i d'instruments, edicions facsímils.
- d/ Revistes de música i musicologia.
- e/ Microfilms i fotografies de manuscrits musicals catalans que es conserven a les biblioteques i als arxius europeus. Iconografia de músics.

Les col·leccions són totes obertes i es nodreixen per compra, donatiu i intercanvi.

Si és important conèixer on són els fons musicals, no ho és menys poder localitzar la bibliografia necessària per a l'estudi i la investigació d'aquests fons (edicions modernes, revistes especialitzades, bibliografia de referència). És evident que l'accés a la bibliografia, en el cas concret de la música i la musicologia, no es

2. Higiní Anglès, *Catàleg dels manuscrits musicals de la col·lecció Pedrell*. (Barcelona: IEC, 1920).

Joana Crespi, *El Llegat Felip Pedrell* (en premsa).

3. Felip Pedrell, *Catàleg de la Biblioteca Musical de la Diputació de Barcelona*. (Barcelona: Diputació de Barcelona, 1908–1909).

troba a l'alçada que li pertoca, fet que ja es correspon amb la manca de bibliografia en general del nostre país. A aquesta circumstància, podem afegir-hi també el fet que la bibliografia musical que es publica aquí –em refereixo tant a Catalunya com a la resta de l'Estat– és molt escassa i gairebé sempre hem de recórrer a bibliografia publicada a altres indrets amb la qual cosa ens trobem amb dos inconvenients greus: per una banda, la dificultat d'obtenir les obres en un termini breu de temps –es edicions són curtes i correm el risc de no trobar-les al mercat– i per l'altra, l'augment considerable del pressupost per a la compra. Dels tres centres descrits i sense ànim de ser acusada de subjectiva⁴, jo diria que la biblioteca amb fons de bibliografia musical per a l'estudi més important és, ara com ara, la de la Biblioteca de Catalunya. Això dit amb moltíssimes reserves i essent conscient de les grandíssimes llacunes bibliogràfiques que pateix, tant des del punt de vista de la literatura musical com de la música pràctica. El fons del Departament de Música de la Biblioteca de Catalunya és notable per l'antiguitat del seu funcionament, els donatius de compositors, musicòlegs, musicògrafs, estudiosos, col·leccionistes i també alguna compra –siguem justos– i gràcies a això hem reunit una biblioteca de caràcter històric, patrimonial, d'estudi i d'investigació important.

Esperem també que, amb el desenvolupament de la LOGSE, els conservatoris, en tots els seus nivells d'ensenyament, comencin a crear i mantenir les seves pròpies biblioteques. Dels dos conservatoris superiors de Barcelona, només el Municipal compta amb servei de biblioteca.

I, ¿què passa amb l'usuari que vol informar-se d'una manera més divulgativa sobre un compositor, la seva obra, veure algunes partitures o simplement escoltar música? Les biblioteques de les xarxes de la Diputació o de la Generalitat ofereixen, si no totes ni tots els serveis, sí uns quants. Totes elles tenen un fons, més o menys important, dedicat a la literatura musical amb llibres de referència, biografies de compositors, monografies musicals de caire històric i divulgatiu i alguna biblioteca té també partitures en versió facilitada.

Des del moment de la seva creació, la xarxa que ara pertany a la Diputació de Barcelona ha ofert un servei d'audicions discogràfiques; els discs, els proporcionava la Central de Biblioteques Populars i eren discs convencionals que no sempre oferien bones condicions d'audició, com podeu imaginar però, oferien audicions de música i contes infantils en un temps en què no tothom disposava dels aparells. Ara, gaudim d'uns serveis que ens permeten escoltar directament la música que nosaltres mateixos triem, i, a més, fins i tot emportar-nos-la a casa per escoltar-la tranquil·lament. I quan el videodisc sigui més assequible? Em sembla el sùmmum dels avantatges de les noves tecnologies que, tot just, comencen a desenvolupar-se i que ens ofereixen un munt de possibilitats inimaginables.

4. La que signa aquest article és el cap del Departament de Música de la BC.

A tall de reflexió

Fins aquí arriba la meua exposició de l'estat de la documentació i els recursos musicals del nostre país, explicada d'una manera molt general. Una pregunta que se m'acut és: ¿què faig jo, bibliotecari o documentalista no especialitzat en música, si em trobo amb un fons d'aquestes característiques i català? La manera administrativa de resoldre la qüestió seria aplicar la Llei del Sistema Bibliotecari de Catalunya, aprovada pel ple del Parlament el dia 3 de març de 1993, que diu a l'article 10: "La Biblioteca de Catalunya ha de mantenir relacions de col·laboració i coordinació amb altres centres que disposin de fons d'interès bibliogràfic" i als articles 7.2 i 9 c/ afegeix que ha de vetllar per la conservació i difusió del patrimoni bibliogràfic, es trobi on es trobi, dins el territori nacional. Dins d'aquestes obligacions, tal com ho entenc jo, s'ha d'incloure també el tractament de la documentació i, perquè això sigui factible, ha de facilitar els mitjans humans i materials. Com que una cosa són les lleis i les disposicions i una altra molt diferent són les possibilitats de portar-les a terme, en cas que no es pugui comptar amb els ajuts institucionals, us recomano que us poseu directament en contacte amb els centres o el personal especialitzat abans de caure en la temptació d'arraconar un material que ens resulta un problema a l'hora de tractar-lo. No importa la ubicació dels fons, sempre que puguin conservar-se en les condicions adequades, el que importa és saber on es troben.

La ubicació, tractament i classificació sistemàtica dels fons musicals només són possibles amb l'ajut institucional i un ampli equip de professionals que comparteixin la mateixa metodologia de treball i la mateixa filosofia de difusió. El camí millor per al coneixement del patrimoni musical del passat són els catàlegs, tan complets com sigui possible. En aquests moments, però, vist l'estat de la qüestió i per ser realistes, seria molt millor iniciar, de forma globalitzada i sistemàtica, la confecció d'inventaris molt simplificats que ens serien vàlids com a primera font d'aproximació als fons musicals. La confecció d'aquests inventaris es podria portar a terme en uns terminis de temps molt més curts, i la seva publicació tindria uns costos molt més baixos. A partir d'aquests inventaris podrien establir-se unes prioritats de catalogació, d'estudi i, segons el cas, d'edició, de concert i d'enregistrament. La compra sistemàtica de la bibliografia musical adient és també important per tal de poder portar a terme els treballs d'estudi i edició. Finalment, la publicació també sistemàtica del que es consideraria més interessant per a la "performance" i l'enregistrament, clouria el cicle del coneixement de la nostra música.

En definitiva, el que vull és recalcar que hem de racionalitzar els recursos –humans i materials– per aconseguir optimitzar els resultats de gestió i així obtenir el màxim d'economia de diners, personal, temps i qualitat de la feina. Estem cansats de veure com, a nivell oficial, es celebren commemoracions centenàries de naixements o morts de compositors –ara estan molt de moda– i es publiquen treballs

esporàdics amb motiu de l'efemèrides; un cop passada, es torna a enterrar l'homenatjat i la seva obra. S'obren centres de documentació musical que, al cap d'un temps, tornen a tancar-se, o d'altres centres que han d'obrir-se sense saber com o quin contingut han de tenir. Ara per ara no existeix una política de recuperació, conservació i difusió del patrimoni musical; tenim figures aïllades conegudes a nivell internacional (Albéniz, Granados, Mompou) nacional (Vives, Baguer, Sors), però tenim també altres noms que resten encara desconeguts i que si s'han recuperat (Terradelles, Martín i Soler, Gerhard) ha estat gràcies a iniciatives privades. El treball musicològic (catalogació, edició) i la difusió (concerts, gravacions) són dues cares de la mateixa moneda que no podem separar en un projecte de patrimoni musical encaminat a la recuperació, però també a la dinamització de la música catalana. El coneixement de la nostra cultura passa necessàriament també pel coneixement de la nostra música i si no es planteja d'aquesta manera arrossegarem una mancança impròpia d'un país que volem que sigui civilitzat.

M'agradaria que aquestes ratlles servissin no només per donar-vos una idea de l'estat de la documentació musical a Catalunya sinó també per sensibilitzar-vos sobre la importància d'aquest patrimoni i sobre la necessitat de cuidar-lo i potenciar-lo com es mereix.